

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kokkonen, Marja

Title: Syrjimätön ja yhdenvertainen opetusviestintä

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Liikunnan ja Terveystiedon Opettajat

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Kokkonen, M. (2020). Syrjimätön ja yhdenvertainen opetusviestintä. Liito : Liikunnan ja terveystiedon opettaja, 2020(4), 44-46.

Syrjimätön ja yhdenvertainen opetusviestintä

Teksti: Marja Kokkonen

Yhdenvertaisuuslaki (1329/2014) ja laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (1329/2014) velvoittavat koulutuksen järjestäjiä edistämään yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa ja huolehtimaan koulutuksen järjestäjän tai oppilaitoksen toiminnan syrjimättömyydestä. Tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuusperiaate ohjaavat myös perusopetuksen kehittämistä (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 16). Kirjallisten yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien lisäksi opettajien opetusviestintää kannattaa tarkastella yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon näkökulmista.

Opetusviestintä edistämässä sukupuolitietaisuutta

Syrjimätön ja yhdenvertainen viestintä kuuluu sukupuolitietaiseen opettamiseen, jollaista opetuksen perusopetuksen nykyisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (POPS; 2014, 16, 28) mukaan tulee olla. Sukupuolitietaisen opetus tarkoittaa sukupuolen merkityksen järjestelmällistä huomioimista opetustyössä (Tanhua 2012). Sukupuolitietaisesti opettaessaan opettaja tunnistaa ja purkaa sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita (Jääskeläinen

Ketkä kuvassa näytävät aktiivisilta, ketkä passiivisilta? Vahvistaako kuva mahdollisesti joi-tain ryhmätyöskentelyyn liittyviä ennakkokäsityksiä?

ym. 2015), pohtii sukupuolen näkymistä ja merkityksiä opetustilanteissa sekä huomioi sukupuolen moninaisuuden (Tanhua 2012).

Sukupuolitietaisesti opettava opettaja joutuu refleктоimaan sitä, missä määrin hänen viestintänsä on heteronormatiivista. Omassa puheessa esiintyviin 'tytöt' ja 'pojat' -ilmaisuihin havahtuminen saattaa paljastaa käsityksen sukupuolesta ainoastaan kaksiluokkaiseksi, vaikka jo lääketieteessäkin on tunnustettu ihmisten kokevan ja hahmottavan sukupuolensa tätä jaottelua monipuolisemmin (Kärnä ym. 2018). Suositeltavaa on välttää täysi-ikäisten opiskelijoiden kutsumista tytöiksi ja pojiksi (Gearity & Metzger 2017) sekä 'molemmista', 'vastakkaisista' ja 'kummastakin' sukupuolesta puhumisen sijaan käyttää ilmaisuja 'kaikki sukupuolet'. Oppilaiden sukupuolen itsemäärittelyoikeutta kunnioittavaa on käyttää

sitä etunimeä, jota oppilas toivoo itsestään käytettävän. Trans- ja muunsukupuolisilla nuorilla on kokemuksia, että liikunnanopettajat eivät aina muista käyttää heidän uutta nimeään (Berg & Kokkonen 2020).

Opetusviestintään pujahtaa helposti myös erilaisia vaatimuksia, odotuksia tai oletuksia eri sukupuolista. Kielenkäyttö saattaa uusintaa stereotyyppioita. Mitä tulee viestineeksi opettaja huudahtaessaan liikuntatunnin alussa "Pojat hiljaa! Ja tytöt lopettakaa se säklätys!?" Miltä tuntuu pojista, jotka olivat jo hiljentyneet kuuntelemaan opettajan ohjeistusta? Entä kokevatko tytöt, että heidän sanallista ilmaisuaan arvostetaan? Ja miltä tuntuu niistä lapsista, jotka kokevat itsensä sukupuolettomiksi, sekä tytöiksi että pojiksi tai täysin näiden kahden opettajan tarjoaman mahdollisuuden ulkopuolella oleviksi ihmisiksi?

Motorista taitavuutta, kuntotekijöitä

ja fyysistä aktiivisuutta koskevat stereotyyppiat näkyvät räikeimmin ja vahvistuvat entisestään puhuttaessa neitikiekosta, äijäjoogasta, tyttöjen/naisten vs. poikien/miesten punnerruksista, aikuisten höntsäpesiksestä ja kankikaikkosista. Sukupuolistereotyyppioita vahvistava kielenkäyttö on aina myös seksististä ja usein myös vahvasti arvottavaa.

Liikunnanopettajien kannattaa pysähtyä myös eri lajisääntöjen sanaston ja vakiintuneiden puhetapojen äärelle. Erityisesti kannattaa pohtia, missä yhteyksissä sukupuolen korostaminen on perusteltua. Siinä missä sukupuolittuneita ammatinimikkeitä ei suositella enää käytettävän (esim. lakimies, lentoemäntä, virkamies, palomies), liikuntakasvatuksen saralla on tarpeen miettiä vaihtoehtoisia ilmaisuja yleistäville maskuliinisille ilmauksille, kuten miesvartiointille, miesylivoimalle, mies miestä vastaan –puolustukselle, vaihtomiehelle, linjamiehelle ja miehistölle. Kaikkia joukkuelajien harrastajia koskevat edellisiä paremmin ilmaisut pelaajavartiointi, ylivoima, vaihtopelaaja ja pelaajisto.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta on kyseenalaista lisätä sukupuolta määrittävä alkuosa urheilulajia tai urheilijaa tarkoittavaan sanaan. Jalkapallo on jalkapalloa ja golf golfia riippumatta pelaajan sukupuolesta, sillä esimerkiksi näissä lajeissa säännöt, tekniikka ja pelivälineet ovat kaikille pelaajille samat. Naisjalkapallosta, naisgolfarista tai mies-tanssijasta puhuminen ilmaisee puhujan pitävän jollain tavalla poikkeuksellisenä sitä, että nainen pelaa jalkapalloa tai golfaa tai mies tanssii. Vaikka naistuomari onkin vielä tilastoharvinaisuus miesten sarjan otteluissa, yhdenvertaisuutta edistävän kielenkäytön avulla on mahdollista edistää myös työelämän sukupuolijakojen purkautumista.

Sukupuolittietoiseen liikunnanopetukseen ei siis kuulu seksistinen ja sukupuolittava kielenkäyttö, joka tarpeettomasti alleviivaa sukupuolten välisiä eroja tai väheksyy ja yksinkertaistaa liikkuja hänen sukupuolensa, sukupuoli-identiteettinsä tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Kansainvälinen tutkimus on osoittanut, että nimenomaan liikunnanopettajien sukupuolittunut kielenkäyttö estää oppilaita saamasta inklusiivisia oppimiskokemuksia liikuntatunneillaan (Valley & Graber 2017).

Opetusviestintä osana inklusiivista opetusta, esteettömyyttä ja psykologista turvallisuutta

Syrjimätön ja yhdenvertainen viestintä ovat keskeisiä myös inklusiivisessa opettamisessa. Inklusiivisessa eli mukaan sisällyttävässä opetuksessa ei nykykäsityksen mukaan pyritä erityisesti huomioimaan tiettyjä oppilasryhmiä, kuten erityistä tukea tarvitsevia, ulkomaalais- ja maahanmuuttajataustaisia tai sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia oppilaita (Messiou 2017), vaan inklusiivisessa opetuksessa pääsevät osallistumaan kaikki oppilaat ilman rakenteellisia, asenteellisia tai pedagogisia esteitä (Kaikkonen & Laes 2013).

Opettajan kielenkäytössä inklusiivisuus tarkoittaa sitä, että kaikki oppilaat voivat tuntea itsensä tervetulleiksi ja puhutelluiksi opetustilanteessa eivätkä koe opettajan sanavalintojen takia itseään syrjityiksi, halvennetuiksi tai suljettuiksi ulkopuolelle. Inklusiivinen opetusviestintä on usein myös sukupuolittietoista (kaikkia sukupuolia ja sukupuolettomia puhuttelevaa) ja selkokielistä eli sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä ymmärrettävämpää myös esimerkiksi niille oppilaille, jotka ovat muuttaneet Suomeen toisesta maasta tai joilla on kielellisiä vaikeuksia tai tarkkaavaisuuden pulmia.

Inklusiiviselle opetukselle tyypillinen opetusviestintä tukee samalla myös psyykkistä ja sosiaalista esteettömyyttä ja parantaa oppimisympäristön psykologista turvallisuutta. Esteettömyys mahdollistaa yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumisen yhteiskunnassa. Psyykinen esteettömyys merkitsee mielen hyvinvointia ja oppimisen ja kehittymisen voimavaroja, kun taas sosiaalinen esteettömyys tarkoittaa hyväksyvää ilmapiiriä ja asenteita, jotka tukevat kaikkien oppilaiden yhdenvertaista osallistumista ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Opetushallitus 2014, 9-10).

Opetukseen osallistuvalla oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskelu-ympäristöön (Perusopetuslaki 628/1998), jossa opiskelun esteetön sujuminen on varmistettu (POPS 2014, 36). Koulukontekstissa psykologinen turvallisuus tarkoittaa sellaista ilmapiiriä ja sellaisia ihmisiä, joissa oppilaasta tuntuu turvalliselta ja joiden myötä hän mieltää koulun paikaksi, jossa

oppiminen on mahdollista eikä psyykkisen vahingoittumisen vaaraa ole (Reeves ym. 2010,10). Syrjimättömällä opetusviestinnällään ja kuulemaansa syrjivään puheeseen ja kiusaamiseen puuttumisella liikunnanopettaja paitsi toimii virka-asemansa edellyttämällä ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakien velvoittamalla tavalla, myös edistää esteettömyyttä ja oppimisympäristön psykologista turvallisuutta.

Opettajien velvollisuus puuttua kuulemaansa syrjivään kielenkäyttöön

Yhdenvertaisuuslaki (1329/2014, 14 §) määrittelee tarkoituksellisesti tai tosiasiassa henkilön ihmisarvoa loukkaavan käyttäytymisen häirinnäksi tilanteissa, joissa käyttäytymisellä luodaan kiellettyyn syrjintäperusteeseen, kuten seksuaaliseen suuntautuneisuuteen, vammaisuuteen tai alkuperään, liittyvä halventava, nöyryyttävä, uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri. Tasa-arvolaki (1329/2014, 7 §) kieltää seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän.

Häirintä, tavallisimmin nimittely ja sanalliset loukkaukset, on yhdenvertaisuuslaissa ja tasa-arvolaisissa kiellettyä syrjintää, johon oppilaitoksilla on velvollisuus puuttua (Oikeusministeriö 2018). Haukkumasanat eivät milloinkaan ole kiro sanoja (Hjort 2007). Näin ollen omassa opetusryhmissänikin opiskelijoiden käyttämät 'vitun homo', 'vitun vammaisen', 'tai vitun vegaani' eivät ole tunteenpurkausta ryydittäviä kiro sanoja eikä homottele tai huorittelu ole huumoria, vaan syrjivää puhetta, johon liikunnanopettajan on puututtava. Lisäksi on tarpeen, että opettaja liikunnan tai terveystiedon tunneillaan puuttuu sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin tai mielenterveyskuntoutujiin liittyviin halventaviin ilmauksiin (lepakko, hinttari, homppeli, transu, sukupuolen vaihtaminen, skitso) ja varmistaa, että oppilaat hallitsevat asialliset ja kunnioittavat ilmaisut (homoseksuaali, transsukupuolinen, sukupuolenkorjaus, ihminen, jolla on skitsofrenia).

Liikunnanopettajien on hyvä tiedostaa, että loukkaava ja häiritsevää käyttäytymisen saattaa täyttää myös rikoksen, esimerkiksi kunnianloukkauksen tai viharikoksen, tunnusmerkit (Oikeusministeriö 2018). Oikeusministeriön (2016)

julkaisema selvitys eri vähemmistöryhmiin kohdistuneesta vihapuheesta ja häirinnästä paljasti, että kolmasosa tutkimukseen osallistuneista oli joutunut vihapuheen – tavallisimmin sukupuolittunutta halventamista ilmaisevan homottelun – kohteeksi oppilaitoksessa tai koulussa. Yli 80% vihapuhetta tai häirintää kokeneista ei ilmoittanut tapahtuneesta kenellekään, koska ei ollut uskonut, että asialle olisi tehty mitään. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat oppilaat eivät tyypillisesti kerro kokemastaan syrjinnästä tai väkivallasta opettajilleen (Alanko 2014, 55; Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa 2014, 23), joiden eivät juurikaan havaitse tekevän asioille mitään tai jotka pitävät kiusatuksi joutumista vähemmistöryhmään kuuluvan oppilaan omana syynä (Alanko 2014, 55).

Ikävä kyllä tämä uskomus ei ole aivan tuulesta temmattu. Syrjivään kielenkäyttöön puuttuminen vaikuttaa tutkimusten valossa haastavalta myös liikunnanopettajista, mutta on onnistuessaan vaikuttavaa. Kansainvälisissä tutkimuksissa liikunnanopettajat ovat oppilaiden kokemusten mukaan ohittaneet sekä sanallisen haukkumisen ja nimittelyn (Baams ym. 2017; O'Connor & Graber 2014) tai osallistuneet nimittelyyn itsekin (Jachyra 2016). Liikunnanopettajien puuttumisella syrjivään kielenkäyttöön on kuitenkin merkitystä; oppilaat syyllistyvät homotteluun vähemmän havaitessaan opettajien puuttuvan siihen (Slaatten ym. 2015) ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sortavaan kielenkäyttöön puuttumisen on osoitettu vaikuttavan myönteisesti niin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kuin hetero-oppilaidenkin itsetuntoon (Dessell ym. 2017).

Syrjimätön ja yhdenvertainen opetusmateriaali

Syrjimätön ja yhdenvertainen opetusviestintä on muutakin kuin puhuttua kieltä. Se kattaa myös opettajan käyttämän ja laatiman opetusmateriaalin ja kuvaston, jota liikuntaa ja terveystietoa opettavien opettajien kannattaa tarkastella syrjinnän ennaltaehkäisemisen ja yhdenvertaisuuden edistämisen kannalta. Suomalaisissa terveystiedon oppimateriaaleissa (Halonen ym. 2014) eikä perusopetuk-

Keheh katseesi kiinnittyy ensiksi? Kuinka eri sukupuolta olevat nuoret on asemoitu valokuvassa?

sen oppikirjoissa laajemminkaan (Tainio & Teräs 2010) ole pääsääntöisesti esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä esittäviä kuvia eivätkä niiden kuvitukset, tarinat ja esimerkit ole omiaan normalisoimaan seksuaalista monimuotoisuutta. Fyysisen toimintakyvyn valtakunnallisen tiedonkeruu- ja palautejärjestelmä MOVE:n etunäkökulmista kuvaavat kuvat ovat sukupuolistereotypioita vahvistavia ja värienkäyttöä myöten erittäin sukupuolittuneita. MOVE-mittauksia tukemaan tarkoitettut videot ja kuvat eivät myöskään parhaalla mahdollisella tavalla tarjoa samaistumiskohteita monikulttuuristen opetusryhmien lapsille tai niille, joiden fyysinen toimintakyky on rajoittunut.

Niinpä opettajilla on mahdollista lisätä yhdenvertaisuutta oppimateriaaleihin esimerkiksi valitsemalla sellaisia kuvia ja videoita, jotka kuvaavat todellisuuden moninaisuutta ja tarjoavat samaistumisen mahdollisuuksia mahdollisimman monelle oppijalle. Opettajat voivat kiinnittää huomiota siihen, että oppimateriaalit tekevät näkyviksi erilaisista etnisistä taustoista tulevia, eri ikäisiä, erilaisissa parisuhteissa ja perhemuodoissa eläviä ja moninaisissa työtehtävissä ja liikuntaympäristöissä toimivia ihmisiä. Oppimateriaaleissa esiintyvien ihmisten aktiivisuutta

ja passiivisuutta ja sukupuolirooleja kannattaa myös tarkastella yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon linssin läpi.

Kirjoittaja Marja Kokkonen (PsT, LitM, sertifioitu urheilupsykologi) työskentelee yliopistonlehtorina Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisessä tiedekunnassa. Kokkonen tutkimus- ja opetusalueita ovat mm. tunne- ja vuorovaikutustaidot opetuksessa, ohjauksessa ja urheiluvalmennuksessa, psyykinen hyvinvointi sekä yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja syrjintä urheilussa ja koululiikunnassa. Hän on valtion liikuntaneuvoston yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja kestävästi kehityksen jaoston asiantuntijajäsen. sähköposti: marja.kokkonen@jyu.fi

Lähteet

